תלמוד ירושלמי · מפרשים · שערי תורת ארץ ישראל · סדר מועד

שערי תורת ארץ ישראל על תלמוד ירושלמי מועד קטן

רבי זאב וולף רבינוביץ'

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שערי תורת ארץ ישראל על תלמוד ירושלמי מועד קטן

רבי זאב וולף רבינוביץ'

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שערי-תורת-ארץ-ישראל-על-תלמוד-ירושלמי-מועד-קטן/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה 202611200317-v39 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
הלכה א 4
הלכה ב 4
הלכה ג 4
הלכה ד 4
הלכה ה 5
הלכה ו 6
הלכה ז 6
הלכה ח 6
הלכה ט 6
הלכה י 7
פרק ב 7
הלכה א 7
הלכה ב 7
הלכה ג 7
הלכה ד 8
הלכה ה 8
פרק ג 9
הלכה א 9
הלכה ב 11
הלכה ה 11
הלכה ו 13
הלכה ז 13
הלכה ח 14
הלכה ט 14

פרק א

הלכה א

על דעתיה דר"מ משקין ממנו דבר שאינו אבד ודבר שהוא טריח כו'. — צ"ל: דבר שאינו אבד ודבר שאינו טריח (כגירסת ק"ע) על דעתיה כו' אבד וטרח מה אמר בה ר"מ (פי' דלרבנן ודאי אסור שאינן מתירין אלא בתרתי לטיבותא אבד ואינו טריח כמבואר למעלה, אבל ר"מ דמתיר באינו אבד ואינו טריח שהוא חדא לטיבותא אפשר דמתיר נמי להפך באבד וטריח) נשמעינה מן הדא כו' זו בית הבעל מחלוקת ר"מ וחכמים (פי' ומשמע דאין ר"מ וחכמים חולקין בבית השלחין ואי איתא דר"מ מתיר נמי באבד וטריח הרי נחלקו נמי בבית השלחין כמו להשקותה במי גשמים שהוא טריח דלר"מ מותר ולחכמים אסור) עד כמה תשהא ותיעשה בית השלחין בית הבעל (פי' כמה ימים יפסוק מלהשקות לבית השלחין עד שתהא דינה כבית הבעל שלא תהא אבודה אם לא ישקנה במועד) נישמעינה מן הדא עד כדי שישהא שנים שלשה ימים קודם הרגל (וכעין זה בשביעית פ"ב ה"ט לענין בצלין הסריסין ופול המצרי "מכיון שמנע מהם מים שלשים יום לפני רה"ש נעשו כבעל") חברייי (פי' שם נהר) נגב קומי מועדא כו'.

הלכה ב

כהדא דבני דסכותא איתפחתת כו'. — צ"ל: דבני (פי' בית המרחץ וכעין זה בב"ב פ"ב ה"ג) דסכותא (פי' שם מקום וכעין זה בבבלי ד' ב' ע"ש) איתפחתת ושרא לון ר' אבהו מעבדינה במועדא בטריח וכיוונו מן הדא ומתקנין את קלקולי המים שברה"ר ולא כן תנינן (פ"ב מ"ג) ובלבד שלא יכוין את מלאכתו כו' (וכעין נוסח זה ברא"ש פ"א סימן ו').

הלכה ג

מהו בזה ובזה בין ששתו קודם לרגל בין שלא שתו קודם לרגל אלא כאן באילן כו'. — צ"ל: בין שלא שתו קודם לרגל בין באילן (פי' דמתירין להשקות את השדה באילן וחולקין אמימרא קמא דר' אליעזר בן יעקב והכי מוכח בריש הלכה זו) בין בזרעים (פי' וחולקין נמי אמימרא בתרא דראב"י ומתירין להשקות במועד אפי' זרעים שלא שתו קודם המועד וע' בנימוקי יוסף על משנה זו).

הלכה ד

[השלמות: **ר' חנניה בשם ר' יוחנן התירו סופו מפני תחילתו**. — כעין זה בביצה פ"א ה"ה [ס' ע"ג] וחגיגה פ"ג ה"ז [ע"ט רע"ד].]

הלכה ה

ומה ביניהון ר' יוחנן אמר ערב הרגל ביניהון כו'. — צ"ל: רי"א ימי הרגל ביניהון ר"ע אומר כו' ואת פוטרו מן הראשונה ואינו מטמאו בשנייה שאת נזקק לו להקל ולא להחמיר ר' יוסי בשם ר' אחא אתייא דיחידייא דהכא כסתמא דתמן ודיחידייא דתמן כסתמא דהכא אתייא דיחידייא דתמן כסתמא דהכא ר"ע אומר כו' ודיחידייא דהכא כסתמא דתמן דרבנן אמרי חורי היא ואת פוטרו מן הראשונה ואינו מטמאו בשנייה ותנינן הכא ר"מ כו'.

ואמרון בשם שמואל פריחה ושחין המורד ביניהון (פי' "הלכה לה האום" ששנינו היינו שנעשה מקומה שחין המורד שאינו טמא בבהרת כדתנן בנגעים פ"ו מ"ח[1] וטרם שהספיק הכהן לטמא משום מחיה או שער לבן שבגדים שפשה פרחה מהאום שנעשתה שחין המורד בכולו) ר"ע אומר היא קדמייתא כפורח מן הטמא טהור (פי' דפורח מן המוסגר דינו כפורח מן הטמא) ורבנן אמרי חורי היא כפורח מן הטהור טמא (פי' דפורח משחין המורד דינו כפורח מן הטהור וטמא כרשב"ל למטה) בגין דהיא חורי הא אין היא היא טהור (פי' שאם היא בהרת ראשונה ומוסגרת ונעשית שחין המורד ופרחה ממנו בכולו דינו כמוסגר שפרח בכולו דטהור כדמוכח במגילה פ"א ה"י וכן בנגעים סופ"ח) ואתייא כיי דארשב"ל דאיתפלגון פרחה בו בשחין המורד (פי' שהיה בו נגע בשחין המורד דטהור וממנו פרחה בכולו) ר' יוחנן אמר טהור (פי' דהוא סבר דמש"ה הפורח מן הטהור טמא דהרי פשה וכאן שאין שחין המורד מטמא בנגע אפי' בסמני טומאה אין פשיון מועיל בו שהרי אין בו אום) רשב"ל אמר טמא (פי' דסבר דהא דפורח מן הטהור טמא אין הטעם משום פשיון אלא גזירת הכתוב היא כדתני בספרא פ' תזריע שדורש דין זה מן המקרא, ור' יוחנן ורשב"ל נחלקו בהני תרי פירושי שהביא הר"ש בנגעים פ"ח מ"א ד"ה מטהור טמא כו' אלא בשיש בו כו' ועוד יש לפרש כו' וע"ש).

לומר שנינוחו אבותיו מן הדין. — צ"ל: שנינוחו עצמות אביו מן הדין (כן העתיק הרמב"ן בתה"א שער הקבורה, וביאור זה שבשר המת אחר קבורתו נבאש ומסריח ומתפרד ליסודותיו וישובו היסודות העפריים אל הארץ כשהיה והיסודות האוריים בוקעין מן הארץ למעלה ומתערבין באויר עד שבמשך הזמן פעמים מרובה ופעמים מועט לפי יסודות הארץ שנקבר בה ולפי אויר אותו מקום ישארו רק העצמות, ומשך זמן הפירוד ליסודותיו מכונה אצל חז"ל "חבוט הקבר" כדאיתא בברייתא דחבוט הקבר פ"ג שבספר

[1] ונראה ביאור המשנה להירושלמי בהרת כגריס והסגירה ובתוך ימי הסגר נולד לה פשיון כגריס עם סימן טומאה והלכה לה האום.

ראשית חכמה שער א' פי"ב דין הקבר יתר מדינה של גיהנם שאלו בדינה של גיהנם אין דנין עליה אלא מעשרים ומעלה אבל דין הקבר אפי' יונק שדי אמו אפי' נפלים אפי' גמולי מחלב צדיקים וחסידים בה נדונים ע"כ, וכתב רס"ג בספר האמונות והדעות מאמר ששי פ"ז ובתחלת זמן הפרוד תעמוד הנפש זמן מבלי מנוחה עד שיכלה הגוף כו' ויקשה עליה כו' ממה שיעבור על הגוף מן התולעה והרמה כו' וזה שקוראים דין הקבר או חבוט הקבר ע"כ. ואחר שנרקב כל הבשר ונשארו רק העצמות היבשות מכונה בירושלמי כאן שנחו העצמות מן הדין, ונקרא זה "דין" מפני שכך נגזירה גזירה מראש ימות עולם כדכתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב).

לא ישא אדם אשה שיש לה בנים אפי' בקבר כו' מפני מעשה שאירע. — פי' דאפי' אין לה בנים חיים אלא שכבר מתו מ"מ לא ישאנה מפני מעשה שאירע כדאיתא בבבלי ח' א' שנתנה מעות בעלה שכינס לרגל לספדן שיספיד את בניה ומפני זה נמנע בעלה ולא עלה לרגל (כן ביאר הרמב"ן בתוה"א שער ההספד).

הלכה ו

זה הבקיע כל שהוא תושב נקרא בקיע. — פי' תושב היינו הוספה לקבר החפור מלפני המועד כגון שמתקנו להרחיבו ולהעמיקו וכעין זה בשבת פ"ו ה"ב כל שהוא תושב בשער נקרא פיאה וע' בתוספתא אהלות פט"ז (כ"כ הרמב"ן בתוה"א סוף שער הקבורה ודחה את פירוש הראב"ד שהוא כפירוש הק"ע כאן).

הלכה ז

ומעברת כלי חדש על פניה. — צ"ל: ומעברת שרק על פניה (ע' בבלי ט' ב').

הלכה ח

אי זהו הדיוט ואי זהו אומן אריב"ח כל שהוא מזויג את האומריות זה הוא הדיוט. — נשמט בינתיים וכצ"ל: כל שהוא מזויג את האומריות זה הוא אומן וכל שאינו מזויג את האומריות זה הוא הדיוט (וע' בבלי יו"ד א').

פוק זבון לן שיחורין לדוכנה א"ל אית לן פילחא דמועדא (פי' שיש לנו שיחורין דכונין הרבה כפי הצורך לכל המועד) ואיקפד עלוי (פי' שר' זעירא הקפיד על ר' יונה תלמידו על שלא הניחו להערים).

הלכה ט

תנור וכיריים חדשים אין סכין אותן כו'. — פי' ביו"ט כדמוכח בתוספתא ביצה פ"ג ובבלי שם ל"ד א'.

הורי מדוחק להביא כירה חדשה מבית האומן כו'. — פי' דלכתחילה אסור להביא כלי מבית האומן אפי' במועד כדתנן בפ"ב מ"ד וכ"ש ביו"ט שאסור שמא יטיחנה בטיט על מקומה וחייב משום בנין.

הלכה י

לגג שלשה ולמרפסת עשרה. — צ"ל: לגג עשרה (פי' דמעקה לגג חייב מה"ת כדכתיב דברים כ"ב ח' ועשית מעקה לגגך וצריך שתהיה גבוהה עשרה כדתני בספרי תצא פיסקא רכ"ט ורמב"ם פי"א ה"ג מרוצח) ולמרפסת שלשה (פי' שאין למרפסת חיוב מעקה מה"ת כדתני בספרי שם יכול אף הבונה בית שער אכסדרה ומרפסת ת"ל בית מה בית מיוחד שהוא בית דירה יצאו אלו שאינן בית דירה ע"כ ולכך דיו בגובה שלשה).

ר' מנא איתבר עוקא דסולמיה. — פי' שנשברה מעלה או שליבה אחת מן הסולם והיא בלשון ירושלמי "עוקא" או "עווקא" כמו בב"ב פ"ג ה"ח עד ג' עווקין ככסא; ובויקרא רבה פכ"ט אות ב' שרו של בבל עולה ע' עווקים, ובלשון בבלי נתחלף העי"ן לחי"ת כמו בבלי עירובין ע"ז ב' כל שאין לו ארבעה חווקים.

לא יהא יוצא ומלקט עשבים כו' שאין דרכן לוכל מהן במועד. — פי' שיש הרבה מיני עשבים שאינן ראויין לאכול חיים עד שכובשין אותן במים ובמלח כמה ימים ואם כובשין אותן במועד אינן נעשין ראויין לאכול עד אחר המועד לכך אסור ללוקטן במועד ואם עבר ולקטן במועד אסור לכבשן במועד, אבל אם לקטן ערב הרגל ואם היה מניחן מלכבשן עד אחר הרגל היו מתקלקלין מותר לכבשן במועד.

פרק ב

הלכה א

מתני' בעטינים (פי' שהזתים היו במעטן ונלקו ונתרככו ע' מנחות פ"ו א' ואלו אפי' בהפיכה אחת מתקלקלין אם לא יטעון קורה ראשונה) מה דתני ר"ח בגרגרים (פי' שאלו אינן מתקלקלין מהר אא"כ הפכם ושניין).

הלכה ב

ר"ש ב"ר יניי קטף כרמיה כו'. — ע' יוחסין מאמר ב' סדר האמוראים ערך ר' ינאי דמבואר שהיה הנוסח לפניו כאן "ר' ינאי קטף כרמיה" כו' וכ"ה בבבלי י"ב ב' ע"ש.

הלכה ג

א"ר מנא אין ידע דלא מיזבן והוא פחת מן אגרא יזבין כו'. — צ"ל: אין ידע דלא מיזבן והוא פחת מן קרנא יזבין כו' (כן העתיק בשו"ת ריב"ש סימן ש"כ וע' ב"י א"ח סימן

תקל"ט שהעתיק תשובת הריב"ש ובדברי ר' מנא הנוסח כמו שהוא לפנינו בירושלמי, והוא ט"ס ולמטה בדברי ר' יוסי ב"ר בון היה טוב להגיה "אגרא" במקום "קרנא" וע' ריב"ש שם).

ר' יצחק ב"ר לעזר מפקד לר' הושעיה ב"ר שמי דהוה פרוש כו'. —כבר כתבתי במגילה פ"ג ה"א (עמ' 312) דר' יצחק ב"ר לעזר וגם תלמידו ר' הושעיה ב"ר שמי שניהם היו בקיסרין שהיא עומדת על הים הגדול, ודרכו של ר' הושעיה ב"ר שמי היה לפרוש בים בסחורה ע' שבת סוף פי"א, וכשרצה לפרוש במועד עם סחורתו צוה אותו ר' יצחק שאם יודע הוא שיספיק למכור סחורתו והספינה תמתין לו להשיבו לקיסרין אל ביתו בסוף המועד יכול לפרוש במועד ואם לאו לא יפרוש או שישאיר סחורתו למכור אחר המועד ובעצמו ישוב לביתו לקיסרין.

ואת אתי משתי גבן כו'. — צ"ל: ואת אתי משהי גבן כו' (פי' שיספוק לחזור ולשהות אצלנו).

פרגמטיא נגבית מנכסי יתומים קטנים. — פי' שניתנה למחצית שכר ומת המקבל, ע' בבלי ב"מ ק"ד ב' וב"ב ע' ב'. שוב מצאתי כן באו"ז ב"מ סימן שמ"ב בשם ר"ח.

לכן צריכה בשיש עדים יודעין כו'. — צ"ל: לכן צריכה בשאין עדים יודעין (פי' שפרגמטיא זו נמסרה לאביהם למחצית שכר ואין שם אלא שטר בכתב יד אביהם שקיבל פרגמטיא מפלוני למחצית שכר) הא אם יש עדים יודעין נעשית כפקדון כך אנו אומרים כו' (פי' דבאופן זה לא היה ר' חנינה צריך לומר דניגבית מיתומים קטנים).

אם הזכירוך לבולי (פי' למנותו ליועץ העיר ועליו היה לשלם מסים גדולים וכן בב"ר פע"ו "פלן עתיר נעבדינהו בולוטיס", וע"ע ביומא פ"א ה"ב "בולי ואסרטגי הוה לון קריבו") יהא הירדן בעל גבולך (פי' ברח לך ממקומך ועבור את הירדן) א"ר יוחנן קובלין לרשות (פי' שצועקין אל המושל, וקבל היא לשון צעקה כמו בגדרים פ"ו הי"ג דף מ' ע"א "וקבל עליה גבי ריב"ב" והוא לשון ארמי שתרגום ותעל שועתם וסליקת קבילתהון) כו'.

הלכה ד

א"ל אימת רבי שאל בשבת תני בשבת מותר. — צ"ל: אימת רבי שאל ביו"ט תני אף בשבת מותר (ומבואר בב"ר סו"פ לך לך שכעין זה שאל ריב"ל מרשב"ל בעבדים ערלים).

הלכה ה

ר' אימי מיקל לון שהן ממעטין בשמחת הרגל. — הרי"ץ גיאת בהלכות חוה"מ פירש מיקל לון כו' שהתיר להן לצוד בכל דבר להרבות שמחה ברגל וע"ש, אבל אין זה כסגנון

הירושלמי כי בלשון הירושלמי "מיקל" עניינו מקלל ע' שבת סופ"ג ומ"ש בהערותי שם, עמ' 160).

פרק ג

הלכה א

דר' יודה אמר אסור לפרש לים הגדול. — פי' משום חשש סכנה כ"כ הגר"א בא"ח סימן תקל"א אות ח', ובראש פ"ג סימן מ"ח כתב בשם הראב"ד דר"י אוסר דוקא מא"י לחו"ל מדאמרינן הכא מעתה כהן שיצא חו"ל כו' ע"ש ואינו מוכרח ולהפך משמע מזה דר' יודה לא מיירי ביוצא מא"י לחו"ל דוקא.

נטיעה אחת של חמדה שהיתה לנו בא"י כו'. — ע' ברכות פ"ב ה"ז שכתבתי דשמואל ור' חייא בר אבא היו אחיו של שמעון בר בא, וידוע דשמואל היה יושב בנהרדעא ור' חייא בר אנא נמי שהיה בא"י חזר ויצא לחו"ל כדאיתא במע"ש פ"ה ה"ה ושביעית רפ"ג ואז נשאר ממשפחה זו בא"י רק שמעון בר בא והוא שאמר ר' חנינה נטיעה אחת כו'.

והמנודה שהתירו לו חכמים מה אנן קיימין אם בשהתירו לו קודם לרגל יגלח. — צ"ל: אם בשהתירו לו קודם לרגל אל יגלח (פי' יהא אסור לגלח במועד שהיה לו פנאי לגלח לפני הרגל, וכעין זה יש לקמן בסוף ע"ד מדף זה "וכן מי שנשאל לחכם והותר מה אנן קיימין אם בשנשאל קודם לרגל לא יגלח" ועניינו כמו שביארנו. אבל בראש ריש פרק זה העתיק בשניהן כנוסח שלפנינו ולפ"ז הפירוש ברישא "יגלח" לפני הרגל ובסיפא "לא יגלח" במועד ואין זה מחוור).

א"ל שאול (פי' שבר קפרא אמר לבר אלעשא שהיה עשיר ורב אוצרות אך ממעוטי מדע ומתגאה ברוב עושרו וקנא ונוקם, שאל חידה זו מרבי, והחידה היא לעג וקלס על בר אלעשא עצמו וכדי שלא ידע פתרון החידה המפורשת לכל שומע החליף לו בר קפרא מלשון זכר ללשון נקיבה) משמים נשקפה (פי' שהוא מתגאה עד לשמים ומתהלל ברוב עושרו) הומיה בירכתי ביתה (פי' שגם בביתו היה מטיל אימה יתירה ועושה מריבה עמהם) מפחדת כל בעלי כנפים (פי' שאף התלמידים שבישיבת רבי שכמה מהן סופן להתעלות ולהתמנות לחכמים היו יראים ממנו) ראוה נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו (הוא מלשון הכתוב באיוב כ"ט ח' ועניינו שכולם היו מכבדין אותו ומהדרין את פניו מתוך היראה) הנס יאמר הוי הוי (פי' מי שלא נהג בו כבוד כפי רצונו היה נס מפניו כדי שלא ידע בר אלעשא מי היה זה) והנלכד נלכד בעונו (פי' שאם מצא בר אלעשא למי שלא נהג בו כבוד היה נוקם ממנו באיזה אופן נקמת כבודו המחולל).

[השלמות: **וידע דלית הוא מתמנייא ביומוי**. — כעין זה בתענית פ"ד ה"ב [ס"ח ע"א].]
זקן שנידה לצורך עצמו אפי' כהלכה אין נידויו נידוי. — פי' "כהלכה" כגון שביזה אותו, ואף דלעיל איתא "המבזה זקן צריך נידוי" היינו שאחרים צריכים לנדותו אבל לא אותו זקן שביזה אותו מפני שהוא כנוגע בדבר, וראיתי בטיו"ד סימן של"ד וב"י שם פירושים אחרים אבל אינם מחוורים ע"ש.
ודע שלפנינו בעל המאמר כאן "ר' אחא ר' תנחום ר' חייה בשם ר' יוחנן" ונ"ל להגיה "ר' אחא ר' תנחום בר חייה בשם ר' יוחנן" וכעין זה יש בתענית פ"ב ה"א דף ס"ה ע"ב, ועוד שבבבלי כאן ט"ז ב' באותו ענין איתא "א"ר תנחום בריה דר' חייא איש כפר עכו כו' תלמיד שנידה לכבודו נידויו נידוי"; ור' תנחום ב"ר חייה דירושלמי הוא עצמו ר' תנחום בריה דר' חייא איש כפר עכו דבבלי (שכן בשקלים רפ"ג איתא "ר' תנחום בר חייה בשם ריב"ל כדי שתהא בהמה מצוייה לעולי רגלים" ואותו ענין בבבלי בכורות נ"ז ב' בשם ר' תנחום בריה דר' חייא איש כפר עכו). ואף שבבבלי איתא בשמו להפך מבירושלמי כאן הוא דבר הרגיל בשני התלמודים כ"ש הרמב"ן במלחמות פ"א דסוכה.
אית תניי תני אסור ואית תניי תני מותר א"ר חסדא כו'. — צ"ל: אית תניי תני אסור א"ר חסדא כו' (ומה שבינתיים מיותר).
הרי זה מיקל בסכין ובמספרת אבל לא במספריים. — צ"ל: מיקל בסכין ובמספר אבל לא במספריים (וכן במסכת שמחות פ"ה ה"ט "מיקל בסכין ומספר אבל לא במספריים" פירוש "מספר" הוא תער וכן תרגום אונקלוס במדבר ו' ב' על תער "מספר" והיינו נמי שאמרו בבבלי י"ז ב' "הכביד שערו מיקל בתער", וראיתי להגר"א בהגהותיו בשמחות שם שהגיה "ומיקל בסכין ובתער" ואין צורך, וע' רמב"ן בתוה"א עניין התספורת שפירש כפי נוסח שלפנינו בירושלמי כאן שמספרת היא כמו מספר והיא תער ע"ש).
ר' שמואל ב"ר יצחק בעי ניחא בתוך שבעה בתוך שלשים כו'. — צ"ל: ניחא בתוך שלשים (פי' דזה שתכפוהו אבליו יכול להקל בתוך שלשים) בתוך שבעה (פי' אם מותר להקל גם בתוך ז') התיב ר' חנניה חברון דרבנן והא תני (לקמן ה"ה בעמוד ד' מדף זה) אילו דברים שאבל אסור בהן כל שבעה (פי' ונמנו שם תספורת וכביסה) אם בתוך שלשים כו' בשתכפוהו אבלים הדא אמרה שהוא אסור (פי' שאסור להקל בתוך ז') א"ר מתנייה מה דמר אסור כדרכו במספריים (פי' זה שאוסר בברייתא זו לספר בתוך ז' אף בתכפוהו אבליו אינו אלא במספריים אבל להקל בתער מותר אפי' בתוך ז' אבל בתוך שלשים מותר להקל אפי' במספריים, וע' באשכול ח"ב סימן מ"ז שהביא ב' נוסחאות אחרות בירושלמי אבל אינן מחוורות).

אחד מעמתן ואחד מידד עלה. — בשבלי הלקט הלכות שמחות סימן ל"ג העתיק אחד מחמתן (וכ"ה בבבלי י"ח א' וכבר כתבתי לעיל פ"א ה"י דעי"ן וחי"ת מתחלפות זו בזו) ואחד מדדעלה.

כהדא ר' שמואל בר אבא דמכת אחתיה כו'. — ע' מ"ש בברכות פ"ב ה"ז (עמ' 8). [השלמות: **ר"ש בר אבא בשם ריב"ל**. באו"ז ח"ב סתמ"ב העתיק: ר' **יעקב בר אחא** ר' שמעון בר בא בשם ב"ל (וכן עיקר, ובשה"ל סל"ג הנוסח ר' יעקב בר אבא ר"ש בר בא).]

הלכה ב

הוות מטלתיה זעירה וקריבויי בען מיעול לגביה כו'. — פי' שאם אחד הוא אבל בחוה"מ של סוכות וקרוביו ירצו להברות אותו במועד כדתנן שאין מברין במועד אלא קרוביו של אבל וסוכתו היתה צרה די הכיל את כולם ושאלו לר' יוסה אם מקצת קרוביו מותרין לישב חוץ לסוכה ולסעוד עם האבל כמנהג.

הלכה ה

ר' אמי הוה ליה עובדא וגילח יום שלשים ואחד רבי ה"ל עובדא כו'. — צ"ל: ר' אמי ה"ל עובדא וגילח יום שלשים ר' אמי ה"ל עובדא וגילח יום שלשים ואחד (פי' ב' מעשים היו לר' אמי פעם גילח ביום שלשים ופעם אחרת גילח ביום ל"א) א"ר זריקן כו' דתנינן תמן (נזיר רפ"ג) מי שאמר הריני נזיר מגלח יום ל"א ואם גילח יום שלשים יצא א"ר יוסי תמן כו' (וע' בבבלי י"ט ב' תוד"ה תלתין).

ר' חונה אמר ערב הרגל ביניהון אם גילח ערב הרגל כו'. — צ"ל: ערב הרגל ביניהון רבנן אמרין אם גילח כו'.

אי כהדא דאבא שאול ואין כהדא דרבנן ד"ה. — צ"ל: ואין כהדא דרבנן בשגילח ערב הרגל וד"ה.

הקובר את מתו שלשת ימים בתוך הרגל מונה כו'. — צ"ל: הקובר את מתו שלשת ימים בסוף הרגל מונה שבעה לאחר הרגל ארבעה ראשונים הרבים מתעסקין עמו שלשה אחרונים אין רבים מתעסקין עמו (כ"ה בתוספתא פ"ב ובבלי כ' א') כו' מהו להראות לו פנים (פי' בקובר את מתו ברגל שאין אבלות נוהגת ברגל אם קרוביו יכולין לבוא לראות את פניו כמו שהוא המנהג בשבת שבתוך ז' ימי אבלות כמבואר למטה, אבל הב"י יו"ד סימן שצ"ט פירש שהשאלה היא בג' ימים האחרונים מן שבעת הימים שמונה אחר הרגל ע"ש, ואולם ממה שפושט השאלה מדין שבת נראה כמו שפירשנו) ר' יעקב כו'.

היתה לו פרה מגמלת בעיר ה"ז עושה א"ל ר' יוסה כו'. — צ"ל: ה"ז עושה אמר ר' יוסה כו'.

ר' שמעון אומר אפי' ברביעי משלים עמהן. — צ"ל: אפי' בשביעי משלים עמהן (וכן הוא בבבלי כ"ב א' וכן בתוספות שם ד"ה "דאתא" העתיקו כן בשם הירושלמי).
ר' מנא הורי לר' ארמנייא. — צ"ל: ר' מנא הורי לר' יעקב ארמנייא (כן העתיק באו"ז ח"ב סימן תכ"ד והוא נזכר עוד בגיטין פ"ו ה"ז "ר' נחמן בשם ר' יעקב ארמנייא" וידוע דר' נחמן סתם דירושלמי היה תלמידו של ר' מנא).
בשלא הוראו לו רוב פנים (פי' הא דאמרו שגדול משפחה שבא בשביעי מונה לעצמו אינו אלא בשבא אחר שכבר עמדו מנחמים מלפני האבלים ולא הוראו לו לגדול רוב פנים מנחמין) אבל אם הוראו לו רוב פנים (פי' שהקדים לבוא טרם שעמדו רוב מנחמין מלפני האבלים והוראו לו רוב פנים מנחמים הרי דינו כאלו ישב עם האבלים מקצת ימי אבלות וגומר עמהם וע' בבלי כ"ב א') נוטלו למרחץ.
הרי שמוליכין אותו ממקום למקום כגון אילין דקברין בבית שריי. — בתוה"א לרמב"ן ריש שער ההתחלה העתיק בשם הראב"ד "אילין דקיסרין דקברין בבית שאן"; והרא"ש בפ"ג סימן ו' העתיק "אילין דקיסרין דקברין בבית בירי".
סלק הלל אחוה עימיה א"ל ר' מנא מכיון שאת גדול המשפחה כו'. — צ"ל: סליק הלל אחוה עמה (פי' עם אחותו לקוברה בעיר אחרת) א"ל ר' אמי (ע' מ"ש בברכות פ"ז ה"ג) מכיון שאת גדול המשפחה כד תהא סלק גב אחוך (פי' שר' אמי אמר לגמליאל זוגא שלא הלך עם אחותו למקום קבורתה כשתחזור ללויתה ותשיב פניך מהלל אחיך) הוי שלף סנדלך (כעין זה העתיק באו"ז ח"ב סימן תכ"ד ומה שפירש שם "דר' מנא אמר להלל" כפי גירסתו אינו מחוור).
ר' ירמיה ה"ל עובדא שאל לר' זעורה לר' אמי א"ל משיסתום הגולל השני כו'. —צ"ל: שאל לר' זעורה א"ל משיסתום הגולל השני כד (כ"ה בתוה"א לרמב"ן ענין ההתחלה) אתא לגביה (פי' שר' ירמיה בא אל ר' חנניה חברון דרבנן).
[השלמות: **מה ימי המת שבעה כו'**. —צ"ל: מה ימי **הסגר** שבעה אף ימי **המת** שבעה (פי' ימי אבילות).]
דאמר ר' אבהו האנק דום מיכן שהוא צריך לצווח כו'. — צ"ל: אמר ר' אבהו האנק דום מתים מיכן שהוא צריך לצווח על המתים אבל לא תעשה כו' (כ"ה בתוה"א לרמב"ן שער האבלות ענין נעילת הסנדל).
צריך לכסות את פיו ויכסינה מלרע (פי' שמנהג אבלים בזמנם היה להתעטף כעטיפת ישמעאלים [ע' בבלי כ"ד א'] שמעטפין ראשן בסודר ובקצות הסודר שלמטה מעטפין את הזקן והפה עד למעלה מחוטמו ע' ערוך ערך גב יו"ד ורמב"ם פ"ה הי"ט מאבל ולזה

מקשה כאן מפני מה מכסין כל כך שדיו בפיו ובשפמו שכן הוא כתוב ותו לא) א"ר חסדא דלא יהון אמרין פומיה הוא חשש (פי' שאם לא יכסה אלא עד חוטמו אינו ניכר שהוא אבל שהרואה יאמר שחושש בשיניו ולכן הוא מכסה פיו ושפמו אבל כשהוא מכסה למעלה מחוטמו ניכר שאינו מחמת שיניו אלא מחמת אבלות. עוד מצאתי פירוש אחר בשו"ת רדב"ז ח"א ללשונות הרמב"ם סימן י"ט דמקשה שיכסה פיו מלמטה ולא יכסה את ראשו ומתרץ ר' חסדא שאם לא יכסה ראשו יאמרו פומיה הוא חשש אבל כשמכסה ראשו ופיו ניכר שאבל הוא ע"כ ופירושנו יותר מחוור; אבל מה שפירש בק"ע כאן תמוה. וע"ע ב"י יו"ד סימן שפ"ו ודרישה שם שפירש דמכסה את הראש בסודר מלמעלה ומורידו גם למטה ומכסה את פניו ושער שעל הלסתות עד ראש החוטם ע"ש וא"כ גם עיניו מכוסות. עוד פירש שם לשון ירושלמי בניחותא שיכסה מלרע שלא יאמרו שחושש בפיו ואין זה נכון).

חד תלמיד מן דר' חסדא איבאש שלח ליה כו' ואפסקון ודמך. — כעין זה איתא בבבלי כ"ח א' ומכות יו"ד א' בר' חסדא עצמו ע"ש.

ר' יוסי בן פיטרס חמוי דריב"ל קדמייא ה"ל עובדא כו'. — צ"ל: ר' יוסי בר פיטרס חמוי דריב"ל ה"ל עובדא שלח בר קפרא תרין תלמידין קדמוי (פי' לפני ר' יוסי בן פיטרס) דיתנון עמיה כו' (ובהגהה זו נסתרו דברי החכם בספרו דד"ו ח"ג פ"ו שהוכיח מכאן דשני ריב"ל היו וגם כל שאר הוכחותיו שם רוח ישאם ע"ש).

חד תלמיד מן דר' מנא הורי לחד מן קריבוי דנשייא כו'. — ר' מנא זה הוא ר' מנא התנא תלמידו של ר' יהודה ע' מ"ש בשביעית פ"ה ה"ט (עמ' 68).

אחוי דאיתתיה דבר נחמיה מית אתון ושאלון ליה מהו לכפות את המטה אמר לון לא צריך מהו לקרות את שמע כו'. —מן "מהו לקרות את שמע" כו' עד "וקורא את שמע ומתפלל" כל זה יש למחוק כאן ונשתרבב מלעיל ראש עמוד זה.

הלכה ו

א"ר יוסי בי רבי וכיני יום אחד לפני עצרת כו'. — צ"ל: א"ר יוסי בי רבי בון וכיני כו'.

הלכה ז

ר' אבון דמך במועדא ולא גמל ליה ר' מנא חסד כו'. — פי' ר' אבון נפטר בטבריא ור' מנא היה בציפורי (ע' מדרש קהלת פי"א אות ח' אם הגיע קירוסו של ת"ח להסתלק מן העולם כגון ר' מנא בציפורין ור' בון בטבריא ע"כ ור' בון היינו ר' אבון דהכא, ועל אודות ר' מנא ע' גם בפסחים פ"ד ה"ט) ור' מנא ור' אבון לא היו אוהבין זא"ז כדאיתא בשקלים סופ"ה שר' אבון התפאר לפני ר' מנא שעשה שערים יפים בבה"מ ור' מנא קרא עליו

ויטוש ישראל עושהו ויבן היכלות, וביבמות פ"ט ה"ה א"ר מנא לר' אבון שתוק ויפה הוא לך.

חזקיה אמר כל ששנה הלכות ועד תורה. — כנוסח שלפנינו איתא בראש"ש פ"ג סימן ק"ו, אבל הרמב"ן בתוה"א שער הקריעה העתיק "הלכות ותורה", ובשו"ת רשב"ץ ח"א סימן קמ"ו העתיק "הלכות תורה".

אי זה רבו כל שפתח לו תחילה דברי ר"א. — צ"ל: דברי ר"מ (וכ"ה בהוריות פ"ג ה"ב וב"מ סופ"ב וע' בבלי שם ל"ג א' ותוספתא שם פ"ב).

הממני יפלא כל דבר מהו לקרוע בזמן הזה ר' יוסי כו'. — יש להחליף הגירסא וכצ"ל: הממני יפלא כל דבר ר' יוסי ר' ירמיה בשם ר' יוחנן משרבו הגדפנין פסקו מלקרוע מהו לקרוע בזמן הזה מהו לקרוע על הכינויים.

הלכה ח

[השלמות: **לא יפרוס כל עיקר.** — חסר כאן וצ"ל (כמו בסנהדרין והוריות): לא אתיא דלא אלא על אביו ועל אמו כר' מאיר דתני על כל המתים אין מבדיל קנה שפה אלא על אביו ועל אמו דר"מ ר' יהודה אומר כל קרע שאינו מבדיל קנה שפה ה"ז קרע של תפלות מאי כדון (פי' ולמה יקרע כה"ג למטה מקנה שפה מאחר שאין זה קריעה על אביו ואמו) חומר הוא בכה"ג שאינו מבדיל קנה שפה (פי' שהחמירו על הכה"ג שיקרע למטה מקנה שפה אע"פ שהדיוט לא יצא בקרע כזה על אביו ואמו מאחר שבשאר קרובים יצא בקרע כזה לר"מ החמיר בכה"ג לקרוע קרע כזה על אביו ואמו).]

[השלמות: **ר' שמואל בשם ר' אבורמי כו'.** —ברמב"ן שער הקריעה הנוסח: ר"ש בר אבדימי בר תנחום, וכ"ה בשבה"ל הל' שמחות ס"ב; ומאחר שלא נמצא עוד נראה דצ"ל: ר' שמואל **בר אבודמי** בשם ר' תנחום.]

[השלמות: **הרי שהיה מחליף בגדים כל שבעה חייב לקרוע את כולן.** — פי' באביו ואמו וכן מוכח בבבלי כ"ד אי.]

הלכה ט

ר' דוסה דמך בריש ירחא דניסן עבדין ליה איברייא כו'. — צ"ל: בריש ירחא דניסן ולא עבדין ליה כו' דמך במועדה ולא עבדין ליה איברייא כו' דלא מן דעתיה דר' אמי (פי' דלעיל ה"ז איתא דמברין במועד הקרובים לכל אדם ולחכם אפי' אילו שאין ראויין להתאבל וע' רא"ש פ"ג סימן ק"ו שנדחק בזה).

ואנן חמי רבנן עניין בדיבורא. — פי' "עניין" מאחרין (וכעין זה הרבה מצינו בירושלמי ע' מ"ש בשבת פ"א מתני' ב' דף ד' ע"א, עמ' 152) והיינו שהיו מאריכין בשבחו של נפטר בר"ח וחנוכה ופורים אף לאחר קבורה.